

О. М. ШЕЛЕСТОВ. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИБОРЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ЕЛЕКТОРАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ ЕФЕКТИВНОСТІ

Здійснено політологічний аналіз ефективності виборчих технологій та проаналізовано їх вплив на електоральні процеси в Україні.

Ключові слова: електоральний процес, виборчі технології, ресурси виборчих кампаній, влада.

Осуществлен политологический анализ эффективности избирательных технологий и проанализировано их влияние на электоральные процессы в Украине.

Ключевые слова: электоральный процесс, избирательные технологи, ресурсы избирательной кампании, власть.

Political analysis of electoral technologies effectiveness and analyzes of their impact on the electoral process in Ukraine are made.

Key words: electoral process, election technology, resources of the election campaign, the power.

Політичний процес як динамічна складова політичної системи являє собою сукупну діяльність усіх суб'єктів політичних відносин, направлену на досягнення конкретних цілей. Насамперед він пов'язаний зі здійсненням публічної влади, зокрема із проведенням виборів. «Вибори – процес політичного волевиявлення громадян, згідно із законом наділені правом голосу. В політології та теорії конституційного права вибори розглядаються як форма безпосередньої демократії, на підставі чого формуються представницькі органи влади та органи місцевого самоврядування шляхом голосування»¹.

Проведення політичних виборів є важливою передумовою демократичності суспільства, одним із механізмів формування та легітимації органів влади, адже «політичні вибори – це формування керівних органів державної влади всіх рівнів – партій, суспільних організацій, призначення представників будь-якої громади, делегатів до представницьких зборів, з'їздів тощо. Вибори треба називати також і прийняття колегіального рішення (голосування чи то за принципом консенсусу), коли якась думка, її формулювання визнається всіма або більшістю спільно, правдиво, «обирається» як обов'язкова для всіх»².

Першочергове значення у політичних виборах належить існуючій формі самої виборчої системи. На думку Р. Балабана, «виборча система – це ключовий елемент політичної системи. Їй належить провідна роль у формуванні органів державної влади, оновленні політичної еліти, легітимації влади, а також у відображенні громадських настроїв. Від своїх першопочатків і донині виборча система продемонструвала найрізноманітніші форми організації та функції. Як свідчить світовий досвід, вибір певної її моделі пов'язаний з такими концептуальними питаннями, як форма та організація влади, характер політичного режиму в країні, зрілість партійної системи, політичні традиції й політична культура громадян, спосіб зв'язку державної влади і громадянського суспільства й ін. Залежно від способу організації і типу виборчої системи вона може сприяти конструктивному розвитку

© ШЕЛЕСТОВ Олександр Миколайович – здобувач кафедри міжнародної журналістики Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка

держави та всієї політичної системи, забезпечуючи консолідацію політичних сил і відповідальність за їхні програмні установки. Водночас можлива деструктивна виборча система, що обмежує політичний плюралізм, сприяє клановості політики, атомізації політичного поля»³.

У процесі боротьби за владу політичні актори використовують різноманітні методи та способи завоювання симпатій електорату, за допомогою якого вони отримують делеговані повноваження. Із всього комплексу дій, які здійснюють кандидати і партії у процесі виборчих кампаній, особлива увага звертається на розробку та застосування виборчих технологій, на способи підвищення їх ефективності. Виборчі технології є не просто комплексом дій, які забезпечують перемогу одному із суб'єктів виборів, але й спрощують процес комунікації політичних еліт, лідерів із виборцями, що є необхідним в умовах сучасного інформаційного суспільства.

Специфіка електорального процесу, його характер та особливості, актуалізує потребу в ефективній організації виборчих кампаній, у більш раціональному використанні технологічних прийомів і наявних для цього ресурсів, підвищенні компетентності усіх учасників виборів. Цим, зокрема, й пояснюється широкий інтерес до даної проблематики з боку представників політичної науки та громадськості. Умови розвитку сучасного політичного ринку, потреба у розробці наукової основи проведення виборчих кампаній, ефективного впливу на електорат, зумовили появу ряду теоретичних досліджень з політичних технологій та окремих аспектів проведення виборчих кампаній.

Проте досі немає чіткої відповіді на те, які ж саме технології є найбільш ефективними в умовах вітчизняної виборчої практики, які чинники впливають на їхню оптимізацію. Також в політичному дискурсі ведеться мова про застарілість деяких методів впливу на електорат та впровадження більш адекватних сьогоденню виборчих технологій⁴. Отже, все це вимагає проведення комплексного політологічного аналізу ефективності виборчих технологій та їх вплив на електоральні процеси в Україні.

Зазначимо, що з 1960-х років ХХ ст. розпочинаються перші ґрунтовні дослідження виборчих технологій. Авторами перших наукових праць в області політичних і виборчих технологій були або професійні журналісти, або ж самі організатори виборчих кампаній. Часто багато з них лише описували події, які проходили у ході виборчої кампанії, а не пропонували аналіз електоральних феноменів. Внаслідок цього профільна література характеризувалася певною поверховістю до вивчення проблеми виборчих технологій. Реалії сучасного електорального процесу, потреба у розробці наукової основи проведення виборчих кампаній, ефективного впливу на електорат зумовили появу ряду теоретичних досліджень з політичних технологій та окремих аспектів проведення виборчих кампаній.

Проблематиці виборчих технологій присвячена досить значна кількість зарубіжних і вітчизняних досліджень. Зокрема, загальні положення про сутність виборчих технологій та їх місце в структурі політичних відносин представлено у працях західних дослідників Є. Вятра, Р. Даля, Д. Істона, М. Кроз'є, Дж. Сарторі, Х. Томаса, С. Хантінгтона. Дослідженнями виборчих технологій є наукові роботи таких західних дослідників як Р. Аграноф, Б. Ньюман, Д. Батлер та А. Ренні, М. Скаммел.

Професіоналізації виборчих кампаній і вивченню окремих аспектів застосування сучасних виборчих технологій торкаються дослідження американських

вчених Д. Фаррелла, Дж. Свенсона та П. Манчіні. Значний науковий внесок при дослідженні виборчих технологій здійснили французькі політологи М. Бонгран і Ж. Сегела, а також засновник Міжнародної та Європейської асоціації політичних консультантів Д. Наполітан.

Психологічним і маніпулятивним технологіям у виборчій кампанії присвячені праці зарубіжних дослідників, серед яких: С. Фаєр, С. Московічі, В. Паретто.

Серед українських науковців слід відзначити теоретичні розробки В. Бебика, Д. Видріна, П. Вознюка, Л. Кочубей, Ю. Сурміна та Д. Наріжного, М. Розумного. Окремі аспекти психологічного впливу виборчих технологій висвітлені також у працях М. Варія, Г. Почепцова, Т. Нагорняк та інших вчених.

І все ж, у вказаних працях в недостатній мірі аналізується проблема ефективності застосування виборчих технологій, пошуку шляхів оптимізації діяльності виборчих штабів кандидатів, партій. Тому визначення чинників ефективності виборчих технологій є важливим аспектом наукових пошуків.

У принципі технології використовуються для оптимізації будь-якого виду людської діяльності, в тому числі й для вивчення соціально-політичних процесів та управління ними. На відміну від сфери виробництва, технології у соціальній сфері мають свою визначену специфіку – залежність від людського фактору. Політичні ж технології як особливий тип соціальних технологій визначають зміст і форму політичних процесів, їх будову, функціонування політичної системи, впливають на поведінку учасників політичних відносин.

Серед усього різноманіття політичних технологій найважливішими є виборчі технології - науково обґрунтована послідовність інформаційно-аналітичних та організаційних дій суб'єкта виборчого процесу і його команди, спрямована на досягнення визначеної політичної мети. Виборчі технології носять суб'єктно-об'єктний характер і здійснюють заданий психологічний вплив на електоральну поведінку виборців. В умовах зростаючої конкуренції на виборах саме ефективне використання виборчих технологій дозволяє завойовувати владу те, заради чого, власне, й діють політичні актори.

Дослідники відзначають, що сучасним виборчим технологіям притаманні універсальність, результативність, оперативність і гнучкість. Окремої уваги приділено дослідженню ролі під час виборчих кампаній таких інформаційно-комунікативних технологій як РК. і політична реклама. Так, РК.-технології формують інформаційне поле виборчої кампанії і практичного значення набувають за допомогою встановлення ефективної двосторонньої комунікації між кандидатом і виборцем. За допомогою РК.-технологій формується довіра виборців до визначеного політичного діяча чи політичної партії, яка створює плацдарм для подальшої обробки масової свідомості. Відповідно політична реклама мотивує «оброблених» виборців проголосувати за визначеного кандидата чи партію і, таким чином, відіграє заохочувальну функцію. У такому контексті виборча технологія постає у вигляді структурованого ланцюга процедур та операцій, реалізація якого передбачає координованість дій багатьох людей. Такий ланцюг називають технологічним процесом (інколи – технологічним рядом) виборчої технології. Кожна окрема технологія відрізняється від іншої складом, структурою та послідовністю відповідних процедур та операцій. Іншими словами, саме за допомогою технологічного ряду технології відбувається їх диференціація.

Щодо класифікації виборчих технологій, то за основний визначено критерій оптимальності, на основі якого розрізняють ресурсно-оптимізовані технології,

технології, оптимізовані за ефектом і темпорально-оптимізовані виборчі технології. Це дало змогу класифікувати виборчі технології на ефективні та неефективні. Саме такий поділ є найбільш перспективним, адже технологія розробляється і реалізовується, в першу чергу, із врахуванням цього показника.

Дослідники виокремлювати два основні напрями вивчення ефективності виборчих технологій: академічний і прагматичний. Основним завданням академічного підходу є наукове дослідження електоральних явищ. Суто теоретичний підхід до дослідження часто приводить до того, що отримані висновки насправді виявляються надзвичайно відірваними від практичних проблем, з якими зіштовхуються організатори виборчих кампаній.

Прийнято вважати, що прогресивнішим є прагматичний напрямок дослідження, який зорієнтований на пошук ефективних методів і прийомів ведення виборчої кампанії, розробку ефективної стратегії і тактики виборчої кампанії. У українській політичній науці преважує саме такий підхід, чим актуалізується проблема підвищення ефективності вирішення поставлених електоральних завдань на основі теоретичних розробок політології, соціології, психології та юриспруденції. Під ефективністю розуміється співвідношення між кінцевим політичним продуктом, метою його використання і ресурсами, використаними для його створення. Це дасть змогу встановлювати взаємозв'язок між цілями, результатами застосування технології і витратами на її реалізацію.

Слід виділити економічну, технологічну, соціальну, результативну та ризикову складові ефективності виборчих технологій. Функції економічної складової ефективності технологій показують доцільність їх застосування з точки зору витрачених ресурсів. Технологічна складова ефективності характеризує технології з позицій гнучкості, надійності, функціональності, аналітичних здатностей. Соціальний аспект ефективності виборчих технологій відображає ступінь задоволення потреб різних соціальних груп та впливу на них. Результативна складова ефективності характеризує здатність виборчих технологій до вирішення поставлених перед ними завдань, одержання максимально можливих результатів. Серед елементів ризикової складової ефективності виборчих технологій можна назвати: перевищення запланованих витрат, помилкове прогнозування тенденцій політичного ринку, відхилення від цілей і завдань технології і, як наслідок, запізнюваність або відсутність очікуваних ефектів, помилковість висновків, зроблених після застосування технології та ін.

Під час виборчої кампанії будь-якого рівня на ефективність застосовуваного суб'єктами процесу комплексу виборчих технологій впливає ряд чинників, які досить тісно взаємопов'язані між собою. Серед найбільш універсальних чинників ефективності виборчих технологій В. Мокан виокремлює: врахування соціально-економічної та політичної ситуації в окрузі (впровадження виборчих технологій є ефективним за умов врахування демографічних і соціально-економічних показників регіону, результатів останніх виборчих кампаній, інформації про впливових осіб і наявні ЗМІ, аналізу діяльності конкурентів, регіональної специфіки електорату і місцевих проблем); відповідність технологій інтересам і потребам виборців (виборці голосують, керуючись насамперед власними, егоїстичними інтересами. Дослідження політичного ринку дає змогу об'єктивно оцінити потреби та очікування електорату і адаптувати під них виборчі технології); коректність у визначенні обраної цільової електоральної групи (вдале обрання пріоритетних сегментів електорату і спрямування на них основного технологічного впливу забез-

печує побудову переможної стратегії на виборах); наявність необхідного ресурсного забезпечення для проведення виборчої кампанії (фінансове і матеріальне забезпечення суб'єкта виборчого процесу і його команди, оптимізоване, виходячи із поставлених цілей кампанії і переліку застосовуваних технологічних прийомів); рівень професійності та спрацьованості команди, яка забезпечує виборчу кампанію суб'єкта виборчого процесу (професійна команда кандидата та чітка взаємодія між ними здатна підвищити ефективність розроблених для виборчої кампанії технологій); харизматичність політичного лідера, кандидата на обрані посади (суб'єкт виборчого процесу виступає в якості одного з головних ресурсів виборчої кампанії, тому від його лідерських здатностей і залученості до агітаційних процесів залежить електоральний вибір громадян); врахування особливостей виборчого законодавства і типу виборчої системи (регламентують розвиток і направленість виборчих технологій); ідеологічне спрямування стратегії і тактики виборчої кампанії (застосування виборчих технологій повинно узгоджуватися із стратегічною лінією і тактичними цілями виборчої кампаніями); рівень політичної культури виборців (у суспільстві з високим рівнем політичної культури ефективними є конструктивні виборчі технології і знижується вплив маніпулятивних технологій, і навпаки)⁵.

Зрозуміло, що зазначені чинники ефективності виборчих технологій потребують опори на ресурси суб'єктів електорального процесу. Для побудови переможної стратегії виборчої кампанії необхідний детальний аналіз як своїх власних ресурсів, так і ресурсів суперників. Водночас для ефективного використання виборчих технологій необхідним є не тільки наявність певних ресурсів, а також їх правильний розподіл. Отже, розуміння сутності ресурсів суб'єктів виборчого процесу та способів оптимального їх використання протягом кампанії є важливою умовою отримання позитивного результату на виборах.

Вітчизняний ринок виборчих технологій з кожним роком дедалі більше заповнюється як новими способами впливу на виборців, так і відповідними фахівцями з проведення виборчих кампаній. Виокремлені універсальні чинники ефективності виборчих технологій є характерними й для України. Потрібно відзначити, що одним із ефективних механізмів завоювання вітчизняного електорального простору є наголос на іміджевій складовій суб'єкта виборчого процесу (кандидата, партії). Із переходом на пропорційну систему виборів особливо актуалізується побудова позитивного іміджу основного суб'єкта – політичної партії.

Досить дієвим способом впливу на електорат, який не залежить від рівня і типу виборчої кампанії, фінансових і ресурсних можливостей, специфіки регіону та обраної цільової аудиторії, будуть безпосередні зустрічі кандидата (представників партії) з виборцями. У перспективі в якості могутнього інформаційно-політичного інструменту електорального процесу виступатимуть інтернет-технології, які, насамперед, будуть ефективними для роботи з такими електоральними групами як молодь і представники інтелігенції. Вплив адміністративного ресурсу на результати виборів поступово падає, проте зберігає дієвість у невеликих округах та сільській місцевості що пов'язано із відносно низьким рівнем політичної (електоральної) культури населення України. Отже, треба вести мову про більшу ефективність ірраціональних технологій, які апелюють до емоцій електорату⁶.

Зазначимо, що в Україні модель проведення виборчої кампанії є певним симбіозом існуючих у світі тенденцій, яка фактично зводиться до боротьби технологій і конкретних персоналій. На вітчизняному просторі сучасними і найбільш

ефективними будуть ті виборчі технології, які якнайкраще враховують особливості і потреби місцевого електорату, ідуть пліч-о-пліч з науково-технічним прогресом та розвитком засобів масової комунікації, адаптовані під специфіку кожної виборчої кампанії, яка є унікальною за своїм характером. Для українського суспільства, яке характеризується значним розшаруванням, економічною поляризацією, низьким рівнем житлово-комунальних, медичних та інших соціальних послуг, пріоритетним буде наголос саме на розвитку й реформуванню зазначених галузей. Відповідно й комплекс виборчих технологій матиме значний успіх, якщо буде направлений на вирішення цих проблем. В той же час технології вищого рівня – ідеологічного – даватимуть значно менший ефект. В Україні досить дієвим способом впливу на електорат, який не залежить від рівня і типу виборчої кампанії, фінансових і ресурсних можливостей, специфіки регіону та обраної цільової аудиторії, будуть безпосередні зустрічі кандидата представників партії з виборцями. У перспективі в якості могутнього інформаційно-політичного інструменту електорального процесу виступатимуть інтернет-технології, які, насамперед, будуть ефективними для роботи з такими електоральними групами як молодь і представники інтелігенції. Вплив використання адміністративного ресурсу в Україні поступово падає, однак зберігає ефективність у невеликих округах і сільській місцевості. Розмитість законодавчих норм щодо застосування тих чи інших виборчих технологій зумовила тенденцію до інтенсивнішого розвитку деструктивних технологій, насамперед тих, які за формою легальні, а за змістом – аморальні. У зв'язку з цим, актуальною залишається проблема уніфікації вітчизняного виборчого законодавства. Зважаючи на досить низький рівень електоральної культури українських виборців, високу ефективність будуть мати ірраціональні виборчі технології, тобто ті, які апелюватимуть до емоцій електорату. Розвиток сучасних виборчих технологій також залежить і від наявної виборчої системи. Перспективним є впровадження в Україні зміненої моделі виборів на основі відкритих партійних списків. Така система виборів виступить дієвим методом легітимізації представницьких органів влади, дасть змогу покращити їх якість складу, якнайкраще забезпечить народовладдя і зробить вибори більш привабливими для електорату. В Україні модель проведення виборчої кампанії є певним симбіозом існуючих у світі тенденцій, яка фактично зводиться до боротьби технологій і конкретних персоналій. На вітчизняному просторі сучасними і найбільш ефективними будуть ті виборчі технології, які якнайкраще враховують особливості і потреби місцевого електорату, ідуть пліч-о-пліч з науково-технічним прогресом та розвитком засобів масової комунікації, адаптовані під специфіку кожної виборчої кампанії, яка є унікальною за своїм характером. Для українського суспільства, яке характеризується значним розшаруванням, економічною поляризацією, низьким рівнем житлово-комунальних, медичних та інших соціальних послуг, пріоритетним буде наголос саме на розвитку й реформуванню зазначених галузей. Відповідно й комплекс виборчих технологій матиме значний успіх, якщо буде направлений на вирішення цих проблем. В той же час технології вищого рівня – ідеологічного – даватимуть значно менший ефект. В Україні досить дієвим способом впливу на електорат, який не залежить від рівня і типу виборчої кампанії, фінансових і ресурсних можливостей, специфіки регіону та обраної цільової аудиторії, будуть безпосередні зустрічі кандидата представників партії з виборцями. У перспективі в якості могутнього інформаційно-політичного інструменту електорального процесу виступатимуть інтернет-технології, які, насампе-

ред, будуть ефективними для роботи з такими електоральними групами як молодь і представники інтелігенції. Вплив використання адміністративного ресурсу в Україні поступово зменшується, однак зберігає ефективність у невеликих округах і сільській місцевості. Розмитість законодавчих норм щодо застосування тих чи інших виборчих технологій зумовила тенденцію до інтенсивнішого розвитку деструктивних технологій, насамперед тих, які за формою легальні, а за змістом - аморальні. У зв'язку з цим, актуальною залишається проблема уніфікації вітчизняного виборчого законодавства. Зважаючи на досить низький рівень електоральної культури українських виборців, високу ефективність матимуть ірраціональні виборчі технології, які апелюватимуть до емоцій електорату. Розвиток сучасних виборчих технологій також залежить від виборчої системи. Перспективним є впровадження в Україні зміненої моделі виборів на основі відкритих партійних списків. Така система виборів виступить дійовим методом легітимації представницьких органів влади, дасть змогу покращити їх якісний склад, якнайкраще забезпечить народовладдя і зробить вибори більш привабливими для електорату.

1. *Політологічний словник*: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М.Ф. Головатого та О.В. Антонока. – К.: МАУП, 2005. – С. 95. 2. *Політологічний енциклопедичний словник* / Упорядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемчученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенька. – 2-е вид., доп. і перер. – К.: Генеза, 2004. – С. 70. 3. *Балабан Р.В.* Теорія виборчої системи. – К.: Либідь, 2007. – С. 3. 4. *Секреты предвыборной борьбы* / За ред. В.Г. Королько. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2001. – 104 с. 5. *Мокан В.І.* Ефективність виборчих технологій у сучасному електоральному процесі / Автор... канд. політ. наук. – К., 2010. – С. 9. 6. *Як перемогти на виборах* (методичні рекомендації по сучасним виборчим технологіям). – К.: Центр соц.-пол. технолог. – С. 53-54.